

MỘT SỐ GIẢI PHÁP BẢO TỒN - PHÁT HUY BẢN SẮC TRUYỀN THỐNG MÔI TRƯỜNG Ở CỦA ĐỒNG BÀO CÁC TỘC THIỂU SỐ MIỀN NÚI PHÍA BẮC TRONG QUÁ TRÌNH PHÁT TRIỂN, HỘI NHẬP

KT&S. PHAN ĐĂNG SON*

Việt Nam là một quốc gia đa tộc người, với tộc chủ thể là tộc Kinh (khoảng 86,4% dân số) và 53 tộc thiểu số (chiếm khoảng 13,6% dân số). Vùng núi phía Bắc (từ Quảng Bình trở ra), gồm 18 tỉnh là: Hòa Bình, Sơn La, Lai Châu, Điện Biên, Yên Bái, Lào Cai, Tuyên Quang, Phú Thọ, Hà Giang, Thái Nguyên, Bắc Giang, Bắc Kạn, Cao Bằng, Lạng Sơn, Quảng Ninh, Thanh Hóa, Nghệ An, Hà Tĩnh, Quảng Bình. Sinh sống tại miền núi phía Bắc gồm 31 tộc thiểu số: Tày, Thái, Mường, Nùng, H'Mông, Dao, Sán Chay, Sán Diu, Thổ, Khơ Mú, Giáy, Hà Nhì, Xing Mun, Lào, Phù Lá, La Hủ, Kháng, Lự, Pà Thẻn, Lô Lô, Chứt, Mảng, Cờ Lao, Bô Y, La Chí, La Ha, Công, Ngái, Si La, Pu Páo, Ơ Đu. Các tộc thiểu số miền núi phía Bắc tuy số dân chỉ khoảng trên 6.000.000 người nhưng lại chiếm một diện tích đất cư trú trên 40% toàn vùng. Trước đây, một bộ phận lớn đồng bào thiểu số sống du canh du cư, tự sản tự tiêu, xâm hại môi trường tự nhiên tương đối phức tạp, những cuộc vận động định canh định cư bắt đầu từ những năm 60 đã có nhiều kết quả, đến nay đa số các tộc thiểu số đã có lối sống định canh định cư tại

các điểm cố định. Phần lớn các tộc thiểu số ở nước ta nói chung và vùng núi phía Bắc nói riêng cư trú phân tán, xen kẽ. Không có một tộc nào chỉ tập trung vào một nơi (hình vẽ 1, 2).

Nhìn chung, các tộc thiểu số hiện tại phát triển ở mức thấp, còn lạc hậu, đói nghèo. Tuy phát triển không đồng đều về mặt lịch sử, kinh tế, xã hội, song mỗi tộc người đều có những di sản văn hóa riêng, nhiều bản sắc độc đáo góp phần vào sự đa dạng của văn hóa Việt Nam. Trong những thập kỷ gần đây, Đảng và Chính phủ luôn quan tâm và có chiến lược, chính sách đặc biệt phát triển kinh tế xã hội vùng các tộc thiểu số và luôn được đặt ra sự nguyên vẹn, xuyên suốt, nhất quán về vai trò, vị trí của vấn đề tộc người thiểu số trong sự nghiệp cách mạng nước ta.

Hậu quả của việc phát triển không đồng đều của lịch sử và chính sách thời phong kiến thực dân là đời sống các tộc thiểu số đều nghèo và gặp rất nhiều khó khăn. Môi trường ở thiếu thốn, kém tiện nghi và còn rất yếu về vấn đề vệ sinh môi trường, chưa có khả năng phát triển bền vững.

Gần đây đã có nhiều nghiên cứu của các cơ quan chuyên môn, các nhà khoa học để giải quyết những vấn đề này. Tuy nhiên, về khía cạnh môi trường ở của đồng bào tộc thiểu số

* Viện Thiết kế, Bộ Quốc phòng

chỉ mới giải quyết được một cách cục bộ, chưa đầy đủ cơ sở cứ liệu dựa trên nghiên cứu khoa học và chỉ mới có tác dụng rõ rệt ở một số điểm dân cư trong đô thị, ven đô thị, ven các tuyến giao thông lớn và thực hiện theo các chương trình quốc gia như thủy điện, thủy lợi... Còn đại đa số người dân ở vùng sâu vùng xa thì cơ bản vẫn tồn tại những hạn chế truyền thống, vẫn trong môi trường mất vệ sinh, xâm hại sinh thái, nghèo đói, mù chữ, bệnh tật nhiều, thậm chí vẫn còn du canh du cư, những truyền thống văn hóa của họ ngày càng bị mai một. Phạm vi bài viết này xin đề xuất một số giải pháp cụ thể để giải quyết có hiệu quả tốt hơn về môi trường ở của đồng bào và góp phần bảo vệ các truyền thống văn hóa liên quan, những di sản văn hóa phi vật thể của họ.

Chủ trương phát triển của Đảng, Nhà nước và Chính phủ là làm cho miền ngược tiến kịp với miền xuôi về mọi mặt. Định hướng vấn đề môi trường ở của đồng bào thiểu số là giữ gìn phát huy bản sắc từng tộc người trong hội nhập và phát triển (các nội dung này được trình bày trong hình vẽ số 3, 4).

Việc bảo tồn, làm giàu phát huy bản sắc truyền thống phải luôn đảm bảo được yêu cầu phát triển bền vững thì mới ổn định, vững chắc và tiếp biến được. Các yếu tố liên quan đến phát triển bền vững, tập trung trong 3 yếu tố chính: kinh tế - xã hội - môi trường với rất nhiều nội dung tương tác hữu cơ (được trình bày trong hình vẽ số 5).

Bản sắc môi trường ở khi được hình thành trong giai đoạn hiện nay có thể gói gọn trong 4 yếu tố chính. Các yếu tố này sẽ chịu ảnh hưởng trong quá trình phát triển thường xuyên bởi nhiều nguyên nhân trong đó có thể kể đến 5 sự tác động chính (được trình bày trong hình vẽ số 6).

Một số giải pháp giữ gìn bản sắc truyền thống môi trường ở trong phát triển hội nhập đối với các tộc thiểu số miền núi phía Bắc:

Quan điểm tổng thể:

- Giữ gìn phát huy tối đa các bản sắc văn hoá tiến bộ, độc đáo của mỗi tộc người trên cơ sở các nghiên cứu phải có tính hệ thống hoàn chỉnh từ chi tiết đến tổng quan, từ tổng quan đến chi tiết và gắn liền hữu cơ với quá trình nghiên cứu thấu đáo của nhà quy hoạch để

xây dựng hoàn chỉnh các đô thị.

- Phải xuất phát nghiên cứu cốt lõi/cội rễ từ các yếu tố phi vật thể: phong tục tập quán, đặc tính, các yếu tố xã hội về tính cộng đồng huyết thống, thế hệ... kết hợp cội nguồn của các yếu tố vật thể: một ngôi nhà, một khuôn viên, một điểm dân cư riêng hoặc pha trộn cho đến một không gian đô thị và toàn đô thị.

- Việc loại bỏ những yếu tố lạc hậu, bất hợp lý phải thấu tình đạt lý, có cơ sở khoa học và quan trọng nhất là phải thuyết phục được người dân tự nguyện thực hiện.

- Tiếp thu những văn minh tiên tiến của khoa học công nghệ nhân loại một cách phù hợp, có chọn lọc trong quá trình đô thị hoá tại các vùng có đồng bào thiểu số.

- Các nội dung trên phải được tiến hành đồng thời và nhất quán cũng như phù hợp với từng giai đoạn, linh hoạt với từng thời điểm, đảm bảo được tính riêng nhưng phải phù hợp và cố gắng dần theo kịp các bước phát triển của đất nước một cách hài hoà, hợp lý.

Một số giải pháp cụ thể:

Đối với từng ngôi nhà: nghiên cứu tổ chức không gian để ở, không gian bếp, không gian khác (được trình bày trong hình vẽ số 8).

Trong khuôn viên một gia đình: tổ chức các bộ phận trong khuôn viên, cân bằng sinh thái, vệ sinh môi trường, quần cư huyết thống, hàng rào và chủ quyền (được trình bày trong hình vẽ số 8).

Trong phạm vi khu phố, làng bản, điểm dân cư: khai thác bản sắc về nơi quần cư, yếu tố phù hợp địa lý, cách lựa chọn hướng nhà truyền thống, giải quyết tốt mối quan hệ nhà - nương rẫy - nguồn nước sinh hoạt cộng đồng - thương mại giao lưu, yếu tố hài hòa khung cảnh đặc sắc của bản làng, tôn trọng lối sống riêng, sự pha trộn giữa các tộc người.

Tôn trọng bản sắc, tín ngưỡng, chú trọng sinh thái bền vững phát triển, làm cho người dân đón nhận một cách chủ động, tự nguyện đổi mới phát triển chứ không cưỡng bức bị động (được trình bày trong hình vẽ số 9).

Bản sắc văn hoá tộc người là sự biểu hiện văn hóa của một cộng đồng do con người tạo ra trong bối cảnh xã hội. Những bản sắc đó được coi là có tính riêng biệt tốt đẹp có ích với mọi thời đại. Giá trị bản sắc là sự kết tinh, là

yếu tố cốt lõi của một tộc người mà biểu hiện rõ rệt nhất là văn hoá. Giá trị bản sắc văn hoá từ di sản trở thành một tài sản quan trọng của quốc gia dân tộc, cộng đồng.

Bản sắc văn hoá là nền tảng tinh thần của xã hội, tạo lập mục tiêu và động lực của xã hội hay bao quát hơn văn hoá là hệ điều tiết của phát triển xã hội.

Có thể nhận thức và phát huy hệ giá trị bản sắc một dân tộc, cộng đồng trước 2 cấp độ: "hệ giá trị tổng quát và hệ giá trị bộ phận".

Xã hội Việt Nam đang phát triển theo hướng công nghiệp hoá, hiện đại hoá, đô thị hoá, toàn cầu hoá mạnh mẽ, giá trị bản sắc văn hoá truyền thống của các tộc người thiểu số cũng đã và đang diễn ra quá trình chuyển đổi và thích ứng mạnh mẽ.

Nghiên cứu từng giải pháp thích ứng để giữ gìn bản sắc văn hoá của các dân tộc thiểu số trong quá trình đô thị hoá; bản sắc về "ở" mà khái quát là các yếu tố môi trường ở là hết sức quan trọng và bị ảnh hưởng tác động, dễ biến đổi lớn nhất. Nhất là khi các đồng bào thiểu số có đời sống còn nghèo nàn lạc hậu, dân trí thấp, tính thụ động tiếp nhận và thay đổi vẫn là cơ bản. Vì vậy, phải đặc biệt chú trọng nghiên cứu các hướng đi phù hợp, kịp thời cho vấn đề này.

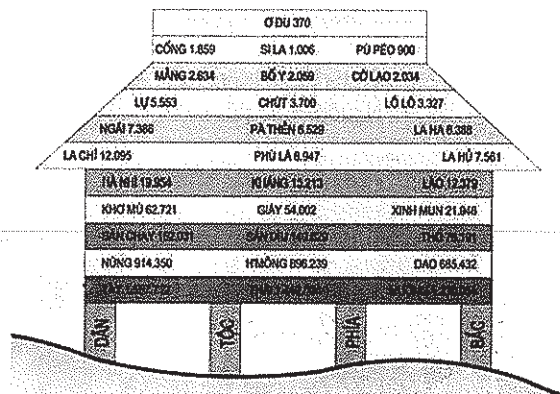
Việc bảo tồn và phát huy cao giá trị bản sắc truyền thống Việt Nam nói chung các tộc thiểu số nói riêng nhằm thể hiện và giữ vững được

tính dân tộc trong phát triển hiện đại. Văn hoá dân tộc và hiện đại đó sẽ là nền tảng tinh thần, động lực thúc đẩy sự phát triển xã hội Việt Nam theo hướng công nghiệp hoá - hiện đại hoá - toàn cầu hoá.

P.Đ.Đ

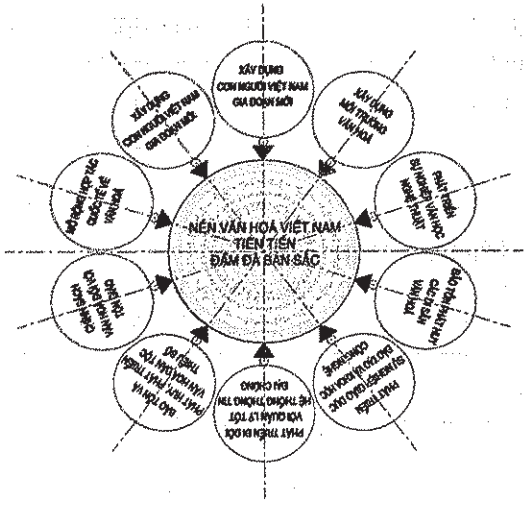
Tài liệu tham khảo:

- 1- Nguyễn Trọng Chuẩn - Phạm Văn Đức - Hồ Sĩ Quý, *Tìm hiểu giá trị văn hóa truyền thống trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa*, Nxb. CTQG, 2002.
- 2- Phan Ngọc, *Bản sắc văn hóa Việt Nam*, Nxb. VH, 2002.
- 3- Ngô Đức Thịnh (chủ biên), *Bảo tồn, làm giàu phát huy các giá trị văn hóa truyền thống Việt Nam trong đổi mới hội nhập*, Nxb. KHXH, 2010.
- 4- Thomassl Friedman, *Thế giới phẳng*, Nxb. Trẻ, 2006.
- 5- Jean - Yves Martin, *Phát triển bền vững*, Nxb. Thế giới, 2007.
- 6- William.S.W.Lim, *Quy hoạch xây dựng theo đạo lý châu Á*, Nxb. XD, 2007.
- 7- Bộ xây dựng, *Định hướng phát triển Việt Nam đến năm 2020*, Nxb. XD, 2003.
- 8- *54 dân tộc Việt Nam*, Nxb. Thông tấn, 2008.
- 9- *Tổng hợp tài liệu nghiên cứu của hội kiến trúc sư địa phương, nhà ở dân gian vùng nông thôn Việt Nam*, Hội KTS Việt Nam, 2002.
- 10- *Các Tài liệu thiết kế xây dựng của các công ty tư vấn VN*, tập hợp từ nhiều nguồn.
- 11- *Thông tin qua báo chí, phát thanh truyền hình và các trang web giới thiệu Việt Nam*.

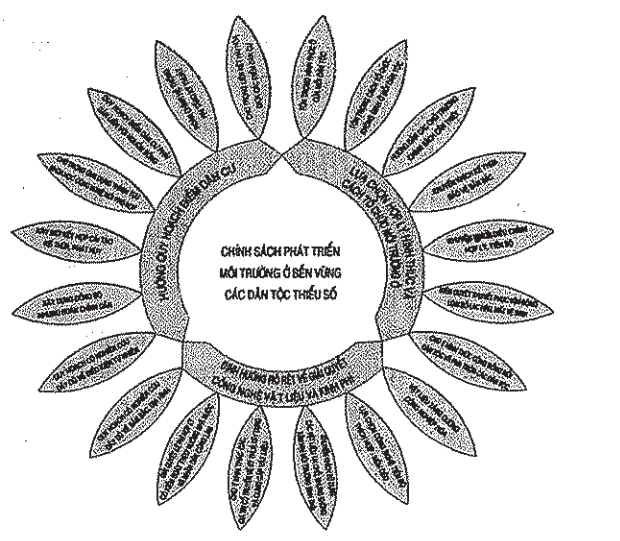
Hình 2: 31 tộc người vùng núi phía Bắc theo quy mô dân số - Nguồn: Tác giả

Hình 1: Bản sắc văn hóa đa dạng của 31 tộc người vùng núi phía Bắc - Nguồn: Tác giả

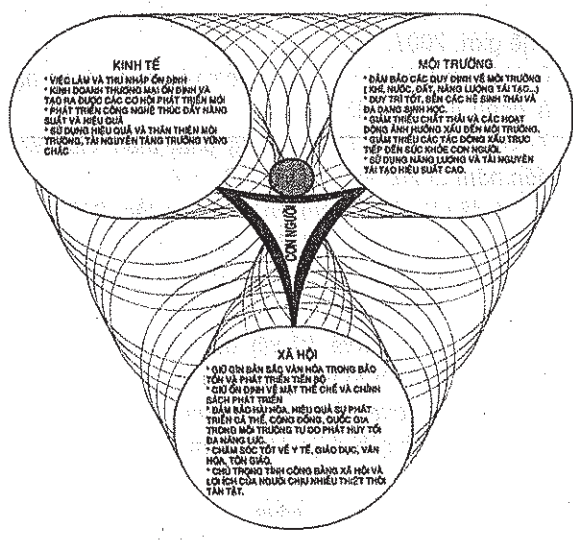

Hình 3: 10 nhiệm vụ xây dựng nền văn hóa Việt Nam tiến tiến đậm đà bản sắc dân tộc - Nguồn: Tác giả

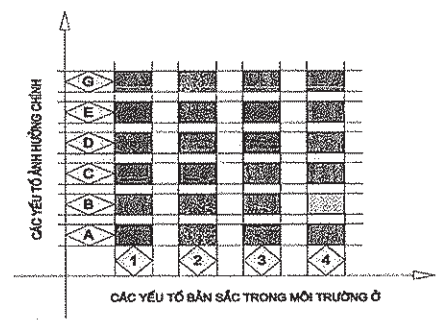
Phan Đăng Sơn: Một số giải pháp...

Hình 4: Nhà nước Việt Nam trong chính sách phát triển môi trường ở các tộc thiểu số - Nguồn: Tác giả

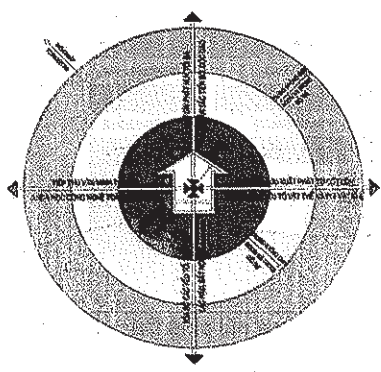

Hình 5: Các yếu tố phát triển bền vững - Nguồn: Tác giả

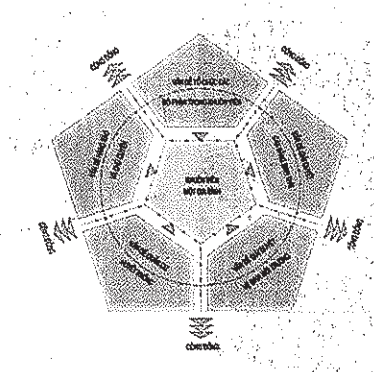

- 1 HƯỚNG QUY HOẠCH ĐIỂM DÂN CƯ
 - 2 HÌNH THỨC VÀ CÁCH TỔ CHỨC MÔI TRƯỜNG Ở (BẢN LÀNG, KHUÔN VIÊN, NGÔI NHÀ)
 - 3 ĐỊNH HƯỚNG GIẢI QUYẾT VẬT LIỆU
 - 4 GIẢI QUYẾT CÁC VẤN ĐỀ KHÁC
 - A DO BIẾN ĐỔI TỰ NHIÊN
 - B DO GIAO LƯU QUỐC TẾ
 - C DO CHÍNH SÁCH ĐƯỜNG LỐI
 - D DO BẢN SẮC TRUYỀN THỐNG BỊ MAI MỘT VÀ KHÔNG HẤP DẪN THẾ HỆ TRẺ
 - E DO ĐỜI SỐNG ĐƯỢC NÂNG LÊN
 - G DO CÁC TÁC ĐỘNG PHỤ KHÁC
- ẢNH HƯỞNG LỚN
 ■ CÓ ẢNH HƯỞNG
 □ KHÔNG ẢNH HƯỞNG

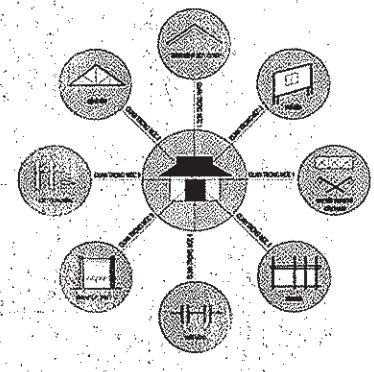
Hình 6: Các yếu tố cụ thể, sát thực: ảnh hưởng đến bản sắc môi trường ở trong quá trình phát triển - Nguồn: Tác giả

Hình 7: Giữ gìn bản sắc về môi trường ở đối với các tộc thiểu số theo các cấp độ trong quá trình đô thị hóa - Nguồn: Tác giả

Hình 8: Bản sắc môi trường ở cần được chú trọng trong giới hạn khuôn viên gia đình - Nguồn: Tác giả

Hình 9: Các bản sắc chính hình thành nên hình ảnh kiến trúc đặc sắc của ngôi nhà một tộc người - Nguồn: Tác giả